

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ, O. P. S.,

ČESKÉ BUDĚJOVICE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY PO ROCE 1989

Autor práce: Václav Koubek

Studijní obor: Bezpečnostně právní činnost ve veřejné správě

Forma studia: Kombinovaná

Vedoucí práce: JUDr. Soňa Fišerová

Katedra: Katedra právních oborů a bezpečnostních studií

2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

Děkuji vedoucí bakalářské práce JUDr. Soně Fišerové za cenné rady,
připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
1.1. STRUČNÁ ANALÝZA STAVU DO ROKU 1989.....	6
1.2. ZÁKLADNÍ VÝCHODISKA ROZVOJE VĚZEŇSTVÍ PO ROCE 1989.....	9
2. FILOSOFIE TRESTU	11
2.1. FUNKCE TRESTU.....	12
2.2. ÚČINNOST TRESTU	13
2.3. HUMANIZACE VĚZEŇSTVÍ	15
2.4. PROBLÉM VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	16
3. VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	19
3.1. PROSTŘEDÍ	20
3.2. VĚZEŇSKÁ ARCHITEKTURA	20
3.3. OSTRAHA A BEZPEČNOST	21
3.4. AKTIVITY (FUNKCE SYSTÉMU).....	23
3.5. INFORMAČNÍ SÍŤ	25
4. KLASIFIKACE ODSOUZENÝCH A JEJÍ PROBLÉMY	26
4.1. PROBLÉM KLASIFIKACE	26
4.1.1. HODNOCENÍ RIZIK A POTŘEB SMYSLUPLNÉ ZACHÁZENÍ S ODSOUZENÝM.....	27
4.1.2. DIFERENCIACE KLASIFIKACE A ALOKACE ODSOUZENÝCH.....	27
4.1.3. REINTEGRAČNÍ PROGRAMY STANDARDIZOVANÉ A SPECIÁLNÍ PŘÍSTUPY ZACHÁZENÍ.	28
4.2. SOUČASNÝ STAV	31

4.3.	PERSPEKTIVY	32
5.	<u>DIFERENCIACE ZACHÁZENÍ S ODSOUZENÝMI.....</u>	33
5.1.	VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY	34
5.2.	VOLNOČASOVÉ AKTIVITY	36
5.3.	PRÁCE A PRACOVNÍ TERAPIE	37
5.4.	TERAPEUTICKÉ PROGRAMY.....	38
6.	<u>PERSONÁL.....</u>	39
6.1.	PRAMENY A VÝCHODISKA	39
6.2.	ÚKOLY A PERSPEKTIVY	40
7.	<u>VÝCHODISKA DALŠÍHO ROZVOJE VĚZEŇSTVÍ V PENITENCIÁRNÍ OBLASTI PO ROCE 2009 V EVROPSKÉM KONTEXTU</u>	41
8.	<u>ZÁVĚR.....</u>	42
9.	<u>SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY</u>	44
10.	<u>PŘÍLOHY</u>	46
10.1.	PŘÍLOHA Č. 1	47
10.2.	PŘÍLOHA Č. 2	48
10.3.	PŘÍLOHA Č. 3	49
11.	<u>ABSTRAKT.....</u>	50
12.	<u>ABSTRACT</u>	51

1. Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si vybral problematiku trestu, název práce zní: „Výkon trestu odnětí svobody po roce 1989“. Ve své práci jsem se zaměřil na stručnou analýzu do roku 1989, její vyhodnocení a stanovení základních východisek pro další rozvoj vězeňství. Tato východiska si kladou za cíl zásadním způsobem změnit výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody v duchu požadavků Evropských vězeňských pravidel. Vycházejí z moderního pojetí vězeňského systému, který na jedné straně plní represivní funkci k ochraně společnosti před kriminálním chováním, ale na druhé straně plní funkci rehabilitační, tj. usiluje o společenské začlenění a uplatnění odsouzených po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

1.1. Stručná analýza stavu do roku 1989

K uplatnění nových zásad a trendů po roce 1989 bylo nezbytné přehodnotit vývoj českého vězeňství od roku 1945 až do roku 1989, zejména se zřetelem na deformační vlivy po roce 1948, ale i na dílčí úspěchy, kterých bylo dosaženo při používání penologie a penitenciární nauky v letech 1968 až 1980. Zdrojem inspirace a poučení se staly nejen poznatky a zkušenosti západoevropského vězeňství, ale též pozitivní výsledky ve vězeňství v období republiky z let 1918 až 1938 i nejstarší penitenciární tradice, které se utvářely již v období rakousko-uherské monarchie. Politické události po roce 1948, které vedly ke zrušení parlamentní demokracie v Československu, znemožnily i návrat k penitenciárním tradicím. Již v říjnu 1948 byl vydán zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, jenž je namířen vůči politické opozici, která povstala proti rodící se totalitě. Na něj navázal zákon č. 247/1948 Sb., o zřízení táborů nucené práce, legalizující hromadnou internaci tzv. „třídních nepřátel“ v improvizovaných vězeňských zařízeních, kam byli umístěováni lidé na základě rozhodnutí občanských komisí a nikoliv soudu. Osoby držené v těchto

táborech byly trestány namáhavou nucenou prací v podmínkách nedůstojných člověka. V roce 1953 přešlo vězeňství z působnosti Ministerstva spravedlnosti pod Ministerstvo národní bezpečnosti a spolu s organizačními změnami probíhaly i personální a legislativní změny pod vedením sovětských poradců, kteří dohlíželi na tzv. třídně politické uplatňování trestního práva v oblasti vězeňství. Tímto způsobem bylo řízeno zacházení s vězni i po zrušení táborů nucené práce v roce 1956 a zániku Ministerstva národní bezpečnosti, jehož úkoly později převzalo Ministerstvo vnitra. Nadále byla uplatňována třídně politická diferenciaci odsouzených, jež rozlišovala:

- odsouzené z řad pracujících
- třídní nepřátele
- protispolečenské parazitní živly, za které byli považováni kriminální recidivisté

Třídně politická diferenciaci byla upravena v roce 1951 Vězeňským řádem (Výnos ministra spravedlnosti ze dne 2. 7. 1951) a v roce 1961 Směrnicemi pro provádění nápravně výchovné činnosti mezi odsouzenými v nápravných zařízeních ministerstva vnitra. Cílem výkonu trestu odnětí svobody se stala represe s důrazem na ekonomické využívání pracovní síly odsouzených v rámci potřeb národního hospodářství. **Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody**, zrušil třídně politickou diferenciaci odsouzených a zavedl diferenciaci podle jejich kriminální narušenosti, o které rozhodoval soud. Ten pak odsouzené zařazoval k výkonu trestu do I., II. nebo III. nápravně výchovné skupiny, kterou byla dána přísnost vězeňského režimu a způsob střežení. Tento zákon zároveň umožnil, aby v nápravně výchovných ústavech všech nápravně výchovných skupin pracovali vychovatelé, sociální pracovníci, pedagogové a psychologové a vytvářeli předpoklady pro jejich nápravu v mezích zákona. Tím došlo alespoň k částečnému naplnění požadavků Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, které v roce 1958 vydala Hospodářská a sociální rada Organizace spojených národů. V důsledku příznivých politických změn, které přinesl demokratizační proces v Československu na jaře 1968, se vězeňství vrátilo

do působení Ministerstva spravedlnosti, čímž byl vytvořen základní předpoklad k postupnému odstraňování deformací vězeňského systému, které způsobilo jeho začlenění v bezpečnostním aparátu Ministerstva vnitra. Velkým přínosem k zacházení s vězni v duchu Standardních minimálních pravidel se stali noví středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaní pracovníci, jejichž odborné působení, se ne vždy setkávalo s pochopením ze strany služebních funkcionářů Sboru nápravné činnosti. Na druhé straně byl tento proces znesnadňován podstatnou částí vězeňského personálu s dlouholetou praxí v bezpečnostních orgánech nebo armádě. Rovněž politický dohled, který nad vězeňstvím vykonávalo oddělení státní administrativy Ústředního výboru Komunistické strany Československa, tlumil iniciativu odborných pracovníků, zejména při získávání a využívání zkušeností ze západní Evropy.

Výjimkou bylo zřízení **Výzkumného ústavu penologického** (rok 1967 až 1980), jež lze bez nadsázky nazvat „zlatým obdobím“ poválečného českého vězeňství, jehož prostřednictvím byly získávány informace o dění v zahraničním vězeňství směrem na východ, rovněž i na západ. Byly rozvíjeny diagnostické a terapeutické skupinové metody, ověřovány různé formy resocializace odsouzených a byl zabezpečován odborný růst pedagogů, psychologů i vychovatelů z nápravně výchovných ústavů. V této souvislosti nelze nezpomenout jméno **doc. PhDr. Jiřího Čepeláka, Csc.** (1915-1989), který tento ústav řídil a osobně se podílel na jeho vědeckovýzkumné i odborně pedagogické činnosti. Zrušením tohoto ústavu v roce 1980 došlo k zániku odborné základny českého vězeňství, která do té doby úspěšně plnila své poslání navzdory nepříznivým společenským podmínkám vyplývajícím z procesu tzv. politické normalizace.

Jestliže shrneme poválečný vývoj, lze říci, že české vězeňství bylo po roce 1945 postiženo řadou deformačních vlivů, a to především:

- zpolitizováním činnosti pracovníků vězeňství (po roce 1948 bylo při jejich výběru přihlíženo k členství v Komunistické straně Československa, ve všech

organizačních člancích byly zřízeny funkce politických pracovníků a byl zajištěn dohled vyšších orgánů)

- policejním přístupem k vězňům v souvislosti s uplatňováním represivní funkce vězeňství vůči osobám z řad tzv. třídních nepřátel (zejména po začlenění vězeňství do rezortu Ministerstva vnitra v letech 1953-1968)
- preferencí ekonomického využívání vězňů bez ohledu na pracovní podmínky a vhodnost pracovišť z hlediska výchovného působení k řešení vleklých problémů národního hospodářství, které trvaly až do roku 1989
- vojenským zacházením s vězni (nositeli se stali bývalí funkcionáři ze zrušených útvarů Vnitřní stráže či Pohraniční stráže, kterým po roce 1966 byla nabídnuta služba ve Sboru nápravné výchovy)
- byrokratickým přístupem k řízení vězeňství (probíhal v letech 1948-1989 a projevoval se neúměrnou administrativou a svazováním rozhodnutí nižších funkcionářů směrnicemi a pokyny vyšších funkcionářů a stranických orgánů).

1.2. Základní východiska rozvoje vězeňství po roce 1989

Z přehodnocování poválečného vývoje českého vězeňství a poznání podmínek a příčin všech deformačních vlivů byly odvozeny nezbytné reformní kroky k postupnému uvádění koncepce do vězeňské praxe. V první řadě šlo o depolitizaci vězeňství, které se v minulosti stalo obávaným mocenským nástrojem k prosazování zájmů jedné politické strany. Dalším nezbytným krokem byla též demilitarizace vězeňství (ve smyslu odstranění zbytečných militantních prvků při zacházení s vězni). S tím souvisel i další krok v podobě decentralizace vězeňství (to mělo za úkol posílit pravomoc ředitelů vězeňských zařízení). Posledním krokem se pak stalo vytváření předpokladů k celkové humanizaci vězeňského systému.

Depolitizace vězeňství

Byla umožněna jednak zrušením článku 4 Ústavy ČSSR (čímž byla zrušena vedoucí úloha KSČ při řízení státu), jednak **zákonem č. 186/1992 Sb. (o služebním poměru policie ČR** – ten v § 152 zakazuje členství v politických stranách a hnutích osobám ve služebním poměru ve vězeňství)

Demilitarizace vězeňství

Byla významným způsobem podpořena vydáním **zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky**.

Decentralizace vězeňství

Byla zahájena vydáním nových organizačních řádů v návaznosti na **vznik Vězeňské služby ČR dnem 1.1.1993 na základě zákona č. 555/1992**. V této souvislosti došlo k početní redukci a restrukturalizaci ředitelství Sboru nápravné výchovy České republiky a k omezení jeho funkce na koncepční, metodickou, kontrolní a koordinační činnost. S tím byly i posíleny pravomoci ředitelů jednotlivých organizačních článků VS (nejvíce v oblasti personální).

Humanizace vězeňství

Ta spočívá v přísném a přesném dodržování Listiny základních práv a svobod při zacházení s obviněnými a odsouzenými, pokud zákon nestanoví jinak. Dále spočívá ve vytváření příznivého sociálního klima v místech výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Legislativní předpoklady humanizace vězeňství byly vytvořeny vydáním zákona č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, novelou zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ve znění zákona č. 294/1993 Sb., vyhláškami Ministra spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby a č. 110/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. K vytvoření příznivějších personálních podmínek přispěl i vznik Institutu vzdělávání VS (jenž od roku 1993

zabezpečuje teoretickou i praktickou přípravu příslušníků a občanských zaměstnanců VS). Rovněž vybudování nových vazebních věznic v Břeclavi, Karviné, Znojmě, dále objektů pro výkon trestů odnětí svobody v Jiřicích, Kynšperku a Rapoticích přispělo ke zlepšení situace ve vězeňství. Úspěšnost reformních kroků k naplňování koncepce českého vězeňství je reflektována zahraničními partnery vězeňské služby při výměně zkušeností v rámci vzájemných odborných kontaktů i na mezinárodních konferencích, pořádaných za účasti Rady Evropy.

2. **Filosofie trestu**

Na začátku této kapitoly je třeba ještě vymezit některé pojmy. Například co můžeme chápat jako **pojem trestu**. „Trest můžeme vymezit de lege lata z hlediska jeho vztahu ke spáchanému trestnému činu, z hlediska toho, jak se dívá na pachatele a jeho delikt, z pohledu cílů, které sleduje, z hlediska subjektu, který jej ukládá a konečně z hlediska jeho vykonatelnosti, vzhledem k vůli odsouzeného.“¹⁾ Další pojmem je **úloha trestu**. „Trest je jedním z prostředků státního donucení, jichž stát používá při plnění svých funkcí vedle prostředků politických, ekonomických aj., přičemž úloha

¹⁾ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné (obecná část) II. vydání. Brno.MU Brno, 1996, str.256

trestu v našem trestním právu záleží v tom, že je prostředkem v rukou státu k ochraně společnosti a občanů před trestnými činy.²⁾

Z tohoto plyne, že stát má nejenom právo, ale zároveň i povinnost ukládat trest za trestné činy. Důležitou úlohou trestání je, aby uložení spravedlivého trestu přispělo k vytváření atmosféry nepříznivé dalšímu páchání trestných činů.³⁾

Posledním pojmem je pojem **účel trestu**. Ten je vymezen v § 23 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, v platném znění a zní: „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti“.⁴⁾

2.1. Funkce trestu

Lidská společnost (a nejen ona) vyvinula ke své ochraně před deviantním chováním svých členů systém ochranných mechanismů. Jeho významnou součástí je i v moderní společnosti specifický systém sankcí, reprezentovaný trestním právem. Trestní právo označuje nejzávažnější sociálně deviantní chování, přiřazuje jim více či

² Novotný, O. a kol. : Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 3. přepracované vydání. Praha. Codex, 1997, str.196

³ Novotný, O. a kol. : Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 3. přepracované vydání. Praha.Codex, 1997, str.196

⁴ Novotný, O. a kol. : Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 3. přepracované vydání. Praha.Codex, 1997, str.196

méně odpovídající sankce a stanovuje pravidla (a zároveň i podmínky) jejich uplatňování.

Vznik trestu je vázán na uchopení výkonu spravedlnosti státem. Systém sankcí má v počátečních primitivních formách trestního práva povahu odplatnou. Jejím účelem je emociální uspokojení poškozeného (eventuelně pozůstalých) újmou způsobenou provinilci a případně i kompenzací škody. Tuto funkci trestu lze označit jako **vyrovnávací**. Zkušenosti s vyrovnávací funkcí jakožto jedinou funkcí trestu ukázaly její neúčinnost z hlediska ochrany společnosti. Proto je v zápětí doplňována jinou funkcí a to funkcí **regulativní**. Účelem regulativní funkce je tedy ochránit společnost před nebezpečným deviantním chováním. To lze jednak izolací (posléze trestem odnětí svobody), odstrašením a změnou chování. Důraz se v průběhu vývoje trestního práva postupně přesouvá od vyrovnání k regulaci. V rámci regulační funkce se postupně opouští primitivní odstrašovací přístup a nahrazuje se technikami změny chování, eventuelně dlouhodobou izolací. Z těchto důvodů lze předpokládat, že umístění ohniska orientace trestního práva od vyrovnání k regulaci (od odplaty k nápravě) je víceméně indikátorem racionality přístupu společnosti k řešení problému nebezpečných deviantních chování a zároveň kritériem míry kulturnosti daného společenského systému. Vyrovnání je ve své podobě zaměřeno do minulosti. Přechodem od vyrovnání k regulaci, od orientace na minulost k zaměření do budoucnosti je pojetí trestu jako prostředku naplnění spravedlnosti. Trest má účel sám v sobě a cílem potrestání zločinu (spíše než provinilce) není ani odplata, ani náprava, ale vyhovění požadavkům absolutní spravedlnosti. Proti tomu stálo církevní právo se svým dvojitým účelem trestu : smíření viníka s Bohem a zločincovo polepšení.

2.2. Účinnost trestu

Kritériem účinnosti trestu plnění výlučně vyrovnávací funkce je velikost újmy způsobené pachatelem zločinu, jež souvisí s uspokojením poškozeného a nahrazením způsobené škody. Vztah velikosti újmy k přetrvání kriminálního chování je v případě

jiného než maximálního trestu víceméně nulový. Pouze odplatou nelze účinně chránit společnost před nebezpečným deviantním chováním. Kritériem účinnosti trestu plnicího především regulativní funkci je míra eliminace nebezpečného deviantního chování, tj. míra ochrany společnosti před kriminální recidivou. Účinný je takový minimální trest, který zamezuje opakování trestné činnosti. Zkušenosti s dosud hojně využívanou izolací a odstrašením potencionálního pachatele ukazují jako nejúčinnější přístup postupné prodlužování izolace a zostřování sankce až v krajním případě (k trestu absolutnímu). Tato cesta je pro nás neschůdná, neboť naráží na problém humanity. Jedinou alternativou je tedy změna chování osobnosti pachatele. Další argument ve prospěch této alternativy poskytuje teorie učení. Účinnost trestu spočívá jen v útlumu nežádoucího chování. Má-li trest vést k uvažované změně, musí být doplněn o pozitivní modely chování.

Účinnost sankce je určována především třemi aspekty:

- kriminalistickým (odhalením pachatele a objasnění případu)
- justičním (určením sankce a výrokem o ní)
- penologickým (samotným výkonem trestu)

Penologický aspekt je určován oběma předchozími, především aspektem justičním. Trestní zákon definuje meze, v nichž se může penologie pohybovat. Čím delší doba uplyne mezi těmito třemi aspekty, tím problematičtější je ochrana společnosti. Také proto byla v některých státech diferenciacie zacházení s pachatelem zcela přenechána penologii. Rozhodování soudu o způsobu zacházení lze považovat za moment, který podstatnou měrou snižuje účinnost snah o změnu chování odsouzených a v podstatě znemožňuje ochranu společnosti.

2.3. Humanizace vězeňství

Základním požadavkem reformy našeho vězeňství je humanizovat výkon trestu odnětí svobody. Otázkou zůstává, jak humanizovat trest, aby ještě zůstal trestem. V moderní společnosti musí trest plnit především regulativní funkci. Můžeme na něj pohlížet jako na prostředek, který užívá společnost na svoji ochranu, jednak jako na zpětnou vazbu pro provinilce. Základní charakteristikou trestu je újma způsobená provinilci. Aby trest zůstal trestem (a jako takový plnil regulativní funkci), musí obsahovat určitou míru újmy, přiměřenou jednak provinění, jednak osobnosti provinilce. Humanizace trestu nesmí být na úkor jeho účinnosti. Neúčinný trest je nehumánní jednak z hlediska společnosti, jednak z hlediska provinilce. Neúčinný trest má za následek recidivu kriminálního chování, a tedy poškození společnosti i jednotlivce. Humánní trest lze vymezit jako nezbytně nutnou újmu po nezbytně nutnou dobu, eventuálně doplněnou takovým zacházením s provinilcem, aby trest splnil svoji regulativní funkci. Zásady humanizace nejlépe vystihuje to, co je to zakotveno v § 23 odstavce 2 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, v platném znění: „Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost“. ⁵⁾ Jedná se o zásadu humanismu jako obecného právního principu.

Zásada humanismu zahrnuje lato sensu, ochranu jak oběti trestné činnosti. (tzn. humanismus vůči řádným občanům), tak humanismus ve vztahu k pachateli – stricto

⁵ Novotný, O. a kol. : Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 3. přepracované vydání. Praha.Codex, 1997, str.196

sensu, jež se orientuje na ukládání a výkon trestních sankcí (tedy pouze na osobu pachatele)⁶).

Humánní trest lze tedy vymezit jako nezbytně nutnou újmu po nezbytně nutnou dobu, eventuelně doplněnou takovým zacházením s provinilcem, aby trest splnil svoji regulativní funkci. V souvislosti s úvahami o humanizaci trestu je třeba ještě zmínit problém odstrašení. Pokusy o humanizaci trestu narážejí i dnes na odpor určitých vrstev společnosti. Nejen u laické veřejnosti, ale i mezi mnoha odborníky je rozšířen názor o obecné účinnosti odstrašení. Generální preventivní účinek trestu je stále považován za významnou součást působení zvláště na tu část populace, z níž rekrutuje tzv. tvrdé jádro kriminality. Předpokládá se, že dlouhodobé tresty mají vyšší generálně preventivní účinek oproti trestům krátkodobým. Pro naši současnou společnost je v této oblasti charakteristická rozporuplnost postojů: vlivem rostoucí kriminality se volá po zpřísnění sankcí, vlivem otevření vězeňství po humanizaci jejich výkonu. Samotná hrozba sankcí (jakožto hlavní činitel generálně preventivního účinku) je parciálně neúčinná. Neúčinná je však zřejmě jen u určité skupiny osob (především u té, z níž pocházejí kriminální recidivisté, tedy u asociálních psychopatů). Recidiva jejich trestné činnosti, jež je relativně četná a stabilní, je toho nejlepším dokladem.

2.4. Problém výkonu trestu odnětí svobody

Samotný výkon trestu odnětí svobody ve své podobě má celou řadu vedlejších účinků, které z hlediska efektivní ochrany společnosti před kriminální recidivou téměř

⁶ Novotný, O. a kol. : Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 3. přepracované vydání. Praha. Kodex, 1997, str.196

zpochybňují jeho užití. Výkon trestu odnětí svobody se odehrává v extrémních a deviantních podmínkách, které často působí přímo proti úsilí o opětovnou integraci provinilce do společnosti. Nahromadění více či méně narušených osob v omezeném prostoru a jejich převaha nad výchovným personálem naznačuje, jakým směrem se působení na odsouzeného ubírá. Jedinec v postatě odmítnutý společností a uvržený do prostředí, které může jen s obtížemi akceptovat, nachází často bezvýhradné přijetí ve vězeňské subkultuře. Jeho ideologizace subkulturní soustavou postojů a racionalizací je téměř zákonitá. Též z tohoto důvodu se vězení často nazývá „vysokou školou zločinu“. Nejvíce ohroženou skupinou osob jsou pochopitelně mladiství. Výhradně represivní (a často nedůsledný) přístup nejprve úzkého sociálního okolí (například rodiny a školy) a později i celé společnosti k jedinci způsobuje jeho postupné „otužování“ a konec konců i odolnost vůči trestu.

Nedůslednost, jež je závažná především v raných fázích života, vede k přesvědčení, že cíle lze dosáhnout i navzdory trestu. Toto vše má však za následek selhávání základní (regulativní) funkce trestu odnětí svobody klasickým způsobem. Po zrušení trestu smrti by tedy měl trest odnětí svobody představovat krajní sociální reakci, vyhrazenou nejnebezpečnějším formám sociálně deviantního chování. Změna dosavadního způsobu výkonu trestu odnětí svobody je v každém případě bezpodmínečně nutná.

Z dosud uvedeného vyplývá, že hlavní funkcí trestu ve fázi justiční (výrok o vině a určení sankce) by mělo být naplnění ideje spravedlnosti v tom smyslu, že za zákonem stanoveným proviněním bezprostředně následuje zákonem stanovená sankce (neboli zpětná vazba). Ve fázi penitenciární pak musí převládat funkce regulativní a v ní orientace na změnu chování. To naplňuje požadavek přiměřenosti trestu provinění a osobnosti provinilce. Konkrétně ve výkonu trestu odnětí svobody to znamená diferencované zacházení s odsouzenými. Pro ty, kteří se provinili proti zákonům a jejich osobnost nejeví známky hlubší sociální poruchovosti, lze požadovat trest ve smyslu naplnění ideje spravedlnosti. Trest by jim měl poskytnout především zpětnou vazbu a

tak umožnit žádoucí korekci chování. Pokud vůbec bude přicházet v úvahu nepodmíněný trest odnětí svobody (nepodmíněný trest odnětí svobody představuje z hlediska svých následků nejzávažnější společenskou sankci), pak eventuální zacházení bude orientované na udržení sociálních vazeb v rodině, profesi a podobně řešení eventuálních problémů intervence v krizi. Trvání trestu by mělo být krátké a podmínky by se měly blížit podmínkám občanského života. Jedinci projevující se hrubší poruchou osobnosti (kriminální multirecidivisté, asociální psychopati, sexuální devianti aj.) budou zásadně vyžadovat zacházení, diferencované podle povahy problémů. U zvláště nebezpečných agresorů (recidivních vrahů, agresorů s mentálním defektem a agresivních sexuálních deviantů), u nichž opakovaně selhala ochranná léčba, bylo zváženo speciální ochranné opatření v podobě časově neurčité tzv. ochranné detence. Po 30.letech snažení u nás vznikají první detenční ústavy v Brně a Opavě. Ústavem zabezpečovací detence se rozumí zařízení nezdravotního charakteru. Zde se poskytuje zdravotní péče, kterou zajišťuje ředitel příslušné věznice a postupuje se podle právních předpisů.⁷⁾

Chovancem v tomto ústavu je osoba umístěná jako společensky nebezpečná, trpící duševní poruchou, nespolupracující a soudně nařízenou léčbu odmítající (či dokonce sabotující), případně osoba neléčitelná nebo neovlivnitelná. Tyto osoby jsou prokazatelně seznámeny se svými právy a povinnostmi podle zákona, s vnitřním řádem

⁷ Zákon č.20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

ústavu i s programem (to je souhrn konkrétních aktivit, které obsahují metody a formy působení na ně).⁸⁾

Terapie je vykonávána týmem odborníků. Ochranná detence by měla trvat tak dlouho, dokud nesplní svůj účel. Končit by tedy měla podstatným snížením nebo vymizením nebezpečnosti. O nařízení ochranné detence i o propuštění z ní by měl rozhodovat soud za spoluúčasti poradního orgánu složeného z odborníků.

3. Výkon trestu odnětí svobody

Účelem trestu odnětí svobody je účinná ochrana společnosti. Trest odnětí svobody ve své tradiční podobě je de facto trestem odnětí svobodného pohybu, izolací jedince ve specifických podmínkách, jež se výrazně liší od reálného života mimo vězení. Lze říci, že vězeňství je určitým společenstvím, ve kterém po určitou dobu společně žije skupina vězňů, kteří mezi sebou vytvářejí určitou síť vztahů. Vytváří si určitá pravidla chování, která ovšem nemají nic společného s oficiálními vězeňskými předpisy. Jedná se o pravidla, která si tvoří vězni sami, od jedince se pak vyžaduje adaptace na život vězeňské subkultury. Tato pravidla jsou značně odlišná od obecně platných. Osvojením si nových, z hlediska „přežití“ výhodnějších vzorců chování dochází k postupnému vyhasínání adaptivního chování potřebného k životu mimo vězení.⁹⁾

⁸ Sbírka nařízení generálního ředitele vězeňské služby České republiky, Nařízení zákonů, ve znění pozdějších předpisů. 2006.

⁹ Netík, K. a kol.: Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie. Praha. C. H. Beck, 1997, str.28

3.1. Prostředí

Prostředím rozumíme v podstatě souhrn více či méně materiálních podmínek života odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, včetně podmínek ubytování odsouzených, prostředků uspokojování jejich základních potřeb (stravování, hygienické podmínky, ošacení, lékařská péče), zařízení sloužících k trávení volného času (tělocvičny, hřiště, knihovny). Dále výrobní prostory a podmínky pro pracovní činnost odsouzených obecně, do jisté míry i systém ostrahy apod. Prostředí výkonu trestu odnětí svobody by mělo poskytovat prostor pro kultivaci osobnosti a chování odsouzených a osvojování a upevňování základních postojů a dovedností nutných pro občanský život na svobodě. Hlavní směry utváření moderního vězeňského prostředí, které by bylo schopno působit žádoucím způsobem na odsouzené, byly dostatečně konkrétně rozpracovány v **Evropských vězeňských pravidlech**.¹⁰⁾ Evropská vězeňská pravidla tak v tomto můžeme považovat za východisko reformy vězeňského prostředí v našich podmínkách.

3.2. Vězeňská architektura

Nové trendy ve vývoji vězeňských systémů vyžadují i moderní architektonické řešení ústavů. Preferují se ústavy menších rozměrů s vybavením odpovídajícím běžnému životnímu standardu. Kapacita ústavů by neměla převyšovat 300 – 500 osob. To znamená postupnou přestavbu stávajících ústavů a vyhledávání vhodných objektů

¹⁰⁾ Evropská vězeňská pravidla. Příloha k časopisu České vězeňství č. 1/2006

pro budování nových, moderních. Většinu věznic na území České republiky tvoří starší objekty postavené před mnoha desítkami let, často vtěsnané do areálů soudních budov ve větších městech.¹¹⁾ Jedná se tedy o mnohdy zastaralé nebo nevhodně řešené objekty a jejich vybavení. Materiální podmínky života vězňů tvoří významný faktor působení na jejich psychiku. V souladu s humanizačními snahami je zejména třeba zmírnit negativní působení strohého prostředí, a to zejména odstraněním barevné i interiérové monotonie, uniformity a neosobnosti. Barevná a estetická úprava interiérů s vhodným využitím výchovně žádoucí individuální úpravy odsouzenými, jejich vlastními výrobky a výtvoři, je okamžitě dosažitelným prostředkem ke zlepšení prostředí. Vězeňské prostory, a zejména prostory určené pro ubytování vězňů musí odpovídat zdravotnickým a hygienickým požadavkům, musí mít rozumně stanovenou plochu, osvětlení, topení a větrání.

3.3. Ostraha a bezpečnost

Liberálnější a pokrokové režimy v žádném případě neznamenají uvolnění disciplíny. V zájmu naplnění cílů vězeňského režimu je třeba zachovávat pořádek a zajistit bezpečnost. S profilací ústavů a jejich členěním na **otevřené**, **polootvřené** a **uzavřené** (eventuelně specializované) je nutné přizpůsobit i systém střežení jednotlivých ústavů.

Otevřené ústavy by se měly svojí architekturou, vybavením a zařízením co nejvíce přizpůsobovat pavilonovému a internátnímu typu ubytování a tomu

¹¹ Hála, J.: Teorie a praxe vězeňství I. Prevence mimořádných událostí . České Budějovice. JU, Zdravotně sociální fakulta Č. Budějovice, 1996, str.25

odpovídajícímu stupni bezpečnosti, jež by spočívalo pouze v oplocení pozemku objektu. Střežení není zajišťováno ani lidským faktorem, ani zabezpečovací technikou.

Polootevřené ústavy by měly mít zajištěno střežení především výstavbou vnějších zdí s využitím ostruhových pásem, napojených na slaboproudou zabezpečovací techniku.

Uzavřené ústavy by byla nejpřísněji střežená vězeňská zařízení, kde střežení by bylo prováděno vězeňským personálem, jež je ozbrojen, za využití techniky a ostrahových pásem.

Vězeňský personál, který je přímo ve styku s vězni, není vybaven zbraněmi. K zabránění nebo odvrácení fyzického útoku je nutno využít znalosti a schopnosti aktivní sebeobrany. Donucovacích prostředků lze použít v souladu se zákonem jako preventivních opatření.¹²⁾

V poslední době se rovněž v souvislosti s řadou vzpour a nepokojů, které proběhly v celé Evropě a i v Anglii v devadesátých letech 20. století, hovoří o tzv. **dynamické bezpečnosti**. Toto v podstatě znamená budování příznivého sociálního klimatu ve věznicích, docílení toho, aby odsouzení ochotněji spolupracovali s institucí, tj. Vězeňskou službou.

Dynamickou bezpečnost či její uplatňování lze shrnout do těchto základních bodů:

¹² Zákon č. 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky §17

- **Reprezentace** - vězni mají možnost hrát jistou roli v procesu přijímání důležitých rozhodnutí .
- **Zásadovost** – vězeňský personál zachází se všemi vězni stejným způsobem na principu stejných možností pro všechny.
- **Nestrannost** – vězeňský personál potlačí při zacházení s vězni a vyřizování jejich záležitostí veškerou případnou osobní předpojatost.
- **Kompetentnost** – vězeňský personál je schopen na své úrovni vysoce kvalifikovaně rozhodovat.
- **Náprava** – proti rozhodnutí na určité úrovni je možno se odvolat a je zde evidentní možnost nápravy.
- **Etika** - vězeňský personál zachází s vězni s respektem a důstojně.

Pokud budeme v komunikaci s vězněnými osobami dodržovat tato pravidla, nebude zpravidla docházet k tomu, že se vězni budou stavět do obranné roviny, zabráníme resentimentu a zcela jistě tím budeme předcházet mimořádným situacím.

3.4. Aktivity (funkce systému)

Pozitivní atmosféra je základním předpokladem úspěchu zacházení s odsouzenými. Její vytvoření je jedním z hlavních úkolů vězeňského personálu. Základem přitom je jeho pozitivní zájem o odsouzené a důsledné dodržování vězeňského řádu. Jen tak lze vytvořit atmosféru důvěry, bezpečí a naděje.

K hlavním problémům, s nimiž se budeme muset postupně vyrovnat, patří:

- nízká sociální a kulturní úroveň většiny odsouzených

- důsledky tzv. „druhého života“ odsouzených
- složitost vzájemných vztahů personálu a odsouzených
- autokratické vedení a nadměrná organizovanost života odsouzených
- poruchy chování, resp. psychopatologie v nejširším slova smyslu (např. šikana, sebepoškozování, hladovka, alkoholismus, toxikomanie apod.)

Systém je určen pro tuto základní linii: odsouzení musí mít za všech okolností zaručena svá práva. K těm základním patří – nárok na pravidelné návštěvy, nárok na pravidelnou korespondenci a balíčky, nárok na zdravotní péči, ubytování, vycházky, osobní hygienu, osobní volno, nárok na užívání telefonu, příjem peněz, nákup věcí osobní potřeby a potravin.¹³⁾

Způsob výkonu trestu odnětí svobody a povaha zacházení musí být též přiměřené osobnosti provinilce. Bezpodmínečně je však nutná adekvátní klasifikace odsouzených a dostatečné množství odpovídajících programů zacházení a jejich diferenciací.

¹³ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/ 1999 Sb., Zajišťování práv odsouzených a jejich sociálního postavení §15 - § 35

3.5. Informační síť

Nezbytně nutným předpokladem účinného fungování systému vězeňství je informační síť zajišťující tok informací mezi centrem (ředitelstvím) a jednotlivými prvky (ústavy) i mezi prvky navzájem. Tato síť musí zahrnovat centrální část, tj. výpočetní středisko na ředitelství a periferní články, tj. střediska na ústavech, připojená pomocí terminálů k centru. Centrum je pak napojeno na další síť, např. na policii. Centrum ukládá, zpracovává a poskytuje dva druhy informací:

Strukturální – to jsou informace týkající se samotného vězeňského systému, např. personální data a závažné informace o materiálně technickém zajištění činnosti jako celku

Funkční – ty se týkají zacházení s odsouzenými např. :

- evidence stavu a struktury odsouzených
- evidence pohybu odsouzených
- evidence základních dat (např. dat zdravotních, psychologických a psychopatologických a dat týkajících se kriminální kariéry)
- evidence mimořádných událostí

Informační centrum musí být přímo napojeno na diagnostická střediska a v těsné spolupráci s nimi provádět rozmisťování odsouzených.

4. Klasifikace odsouzených a její problémy

Pro praktické uspořádání a efektivní fungování výkonu trestu odnětí svobody je důležitá klasifikace odsouzených a diferenciací způsobů penitenciárního zacházení. Klasifikace odsouzených do určitých skupin (tříd) znamená rozdělování na základě předem stanovených kritérií. Pro jednotlivé skupiny odsouzených jsou pak zřizovány odpovídající věznice nebo oddělení, v nichž jsou pak uplatňovány takové formy penitenciárního zacházení, které jsou adekvátní potřebám vybraných kategorií odsouzených.

4.1. Problém klasifikace

Podstatou úspěšné klasifikace je správné objektivní stanovení kritérií pro třídění. Klasifikační systémy prošly a procházejí složitou vývojovou cestou. Od zcela jednoduchých klasifikací, které braly v úvahu pohlaví a věk, přes respektování nebezpečnosti pachatelů, délky uložených trestů, recidivou až k vytváření osobnostních charakteristik. Je možné konstatovat, že v rámci evropského vězeňství si naše vězeňství určitě nestojí špatně. Na bohaté vyspělé západní státy ještě stále nestačíme; ekonomický růst, generační a myšlenková výměna a vytvoření právní a občanské společnosti zkrátka nejde urychlit. Náš penitenciární systém je nastaven funkčně, každý odsouzený v něm má zpracovány osobní charakteristiku a přidělen program s cílem, je podporována zaměstnanost, klade se důraz na volnočasové aktivity i tzv. speciálně výchovné, pamatuje se na přípravu na propuštění, takříkajíc vše se eviduje, zaznamenává a hodnotí. Bude však nutno zvolit přístup ještě náročnější, propracovanější, odbornější, vyžadující jisté nasazení, kvalifikaci, otevřenost pro změny, nové trendy apod. To si samozřejmě vyžádá zabezpečení určitých finančních zdrojů, zefektivnění vzdělávacího systému, výběr a výcvik kvalitního personálu, tlak na potřebné legislativní úpravy,

pozitivní mediální prezentaci dosavadních úspěchů apod. V praxi jde spíše o dlouhodobý odborný stabilní a kontinuální vývoj, o drobné každodenní kroky, které se vyznačují jako dospělá chůze. S vědomím toho, že se jedná o složité procesy, je třeba zdůraznit, že klíčovou záležitostí se stává úroveň a nastavení týmové spolupráce resortní i multidisciplinární. Navrhovaný systém (pracovní název SARPO1) by měl postihovat následující oblasti:

4.1.1. Hodnocení rizik a potřeb smysluplné zacházení s odsouzeným.

Hodnocení je základem, východiskem pro další zacházení s odsouzeným v průběhu výkonu trestu a v další kontinuální péči. Zásadními předpoklady jsou komplexnost využitelnosti informací, objektivizace a individuálnost, strukturovanost a transparentnost, srozumitelnost, týmový přístup a využitelnost výstupů. Účelem je analyzovat minulost, diagnostikovat přítomnost a předikovat budoucnost odsouzeného. Zaměření je na zjištění rizika možné újmy a recidivy za současného vyhodnocení kriminogenních potřeb, jejichž změna či omezení vede ke snížení rizik. Pro hodnocení v různých fázích výkonu trestu jsou třeba hodnotící nástroje s predikčním dosahem, zaměřené na statistické a dynamické faktory. Vývoj v západních zemích je založen v posledních 30 letech na výzkumu a ověření v praxi – je zde přítomen návrh plánu pro odsouzeného s dalším vyhodnocením v jeho průběhu. Můžeme se inspirovat, vyučovat, přebírat zkušenosti, ovšem musíme si zároveň najít specifickou českou cestu v souladu s našimi podmínkami a možnostmi.

4.1.2. Diferenciace klasifikace a alokace odsouzených

Diferenciace je proces zařazování odsouzených do typů věznic nebo jednotlivých skupin na základě jejich klasifikačního posouzení, má zásadní význam pro úspěšné naplnění účelu trestu a správné využití motivace odsouzeného. Je zde využita metoda hodnocení rizik a potřeb, která naznačí další směřování odsouzeného a intenzitu zacházení. Diferenciace se rozděluje na vnější a vnitřní, přičemž česká praxe je anachronismus a neodpovídá současným poznatkům a potřebě VS flexibilně zařazovat

podle osobnostních kritérií, a nikoliv jen trestněprávních kritérií. Tento stav si vyžaduje legislativní změnu a přesunutí možností a odpovědností v zařazování odsouzených na VS. To znamená vybudování moderního systému diferenciaci, prakticky využitelné klasifikace odsouzených a funkční profilace věznic.

4.1.3. Reintegrační programy standardizované a speciální přístupy zacházení.

Vyhodnocení rizik a potřeb vede k zařazení do příslušného programu s ohledem na individualitu odsouzeného a jeho motivace. Intenzita intervence bude zvolena na základě zjištění míry rizika – čím větší riziko hrozí, tím silnější a hlubší musí být záběr odborných pracovníků, pozitivní tlak na odsouzeného, aby na sobě pracoval. Cílem je snížení rizika potenciálního způsobení vážné újmy a práce s kriminogenními potřebami (dynamické faktory) – to v celkovém kontextu úsilí o „nápravu“ pachatele může vést k minimalizaci selhání v podobě nerecidivního chování po propuštění. Programy je třeba zaměřit na odsouzené s nejzávažnější trestnou činností, kde je přítomno násilí, sexuální podtext a dealerství drog. Vytváření takových programů musí odpovídat moderním poznatkům o teorii kriminálního chování a musí být zaměřeno na snižování rizik a zvyšování důležitých kompetencí odsouzeného. Proces standardizace programů se pomalu rozbíhá, je třeba na základě analýzy stanovit kategorie odsouzených a jaké programy jsou pro ně vhodné, nastavit kritéria pro uznání vytvořeného programu a navrhnout systém akreditovaných programů v kontextu celé trestní justice.

Evropská vězeňská pravidla stanovují v rámci klasifikace pouze obecné principy třídění pachatelů trestných činů z hlediska jejich postavení soudního nebo právního (obviněný – odsouzený, prvotrestaný – recidivista, krátký – dlouhý trest), dále z hlediska věku, pohlaví, zdravotních potřeb a specifických požadavků souvisejících s jejich dalším zacházením. Avšak ani tato kritéria nemusí být striktně dodržována, pokud není narušen bezpečnostní princip a pokud klasifikace pachatelů přispívá pozitivně k jejich nápravě. To znamená, že za určitých podmínek lze připustit povolení

kontaktu mezi některými skupinami vězňů (dle pohlaví nebo délky trestu). Systém klasifikačních kritérií musí však odpovídat nejen základní filosofii trestu, ale i organizačním, materiálním a obsahovým možnostem vězeňského systému. Při zařazování nelze také připustit, aby vězni byli znevýhodňováni vstupním tříděním. Je nutné, aby klasifikační kritéria nebyla závislá zejména na soudním či jiném rozhodnutí tak, aby odsouzený nemohl přispět k jejich změně (dle mého názoru je dobrým řešením navrhovaný systém na str. 27 – SARPO1). V tomto směru je klasifikace závislá na různých typech ústavů nebo oddělení, jež umožňují operativní přemísťování vězňů z hlediska aplikace programů a režimů. V klasifikačních kritériích by měl být rovněž zahrnut i aspekt teritoriální. Odsouzení by měli být umístováni v blízkosti jejich domova. Možnost častého kontaktu s rodinou má pro ně nemalý význam. Prostým pohledem na identifikační mapu vazebních věznic a věznic v České republice je patrné, že v Jihočeském kraji klasická věznice zcela chybí (v Jihočeském kraji je pouze věznice vazební, která má oddělení výkonu trestu s dozorem) a vzhledem k tomu, že až 95% odsouzených ve zdejších kraji jsou Jihočeši, tak by vybudování věznice bylo velice potřebné. Přehled věznic a vazebních věznic je uveden v příloze 1. K myšlence vybudovat věznici vede celá řada důvodů:

- drtivá většina odsouzených je eskortována do více než 250 km vzdálených míst (např. Kynšperk, Všehrady), tím následně dochází ke ztrátám kontaktů s rodinami, dětmi a příbuznými. Dojíždění na návštěvy si většinou sociálně slabší rodiny nemohou dovolit.
- téměř všichni odsouzení se po skončení výkonu trestu opět vracejí domů, do Jihočeského kraje. Tím vzniká otázka: „Proč nevytvořit podmínky v souladu s Řádem výkonu trestu odnětí svobody, kde se v § 7 hovoří o tom, že by měl odsouzený vykonávat trest odnětí svobody co nejbližší místu pobytu blízkých osob?“

- podstatně účinnější by byla spolupráce s Probační a mediační službou, pokud by věznice byla tzv. v místě, zejména z pohledu podmíněného propuštění či činnosti výstupního oddělení,
- došlo by k odstranění velkého psychologického problému, problematiky návštěv odsouzených, které jsou považovány za jeden z nejdůležitějších faktorů v průběhu výkonu trestu,
- současně by byl možný plynulý přechod odsouzených z Vazební věznice v Českých Budějovicích do nově vybudované věznice v místě, tj. Jihočeském kraji,
- rovněž by došlo k vytvoření celé řady nových pracovních míst (občanských zaměstnanců, příslušníků Vězeňské služby, civilních pracovníků na pracovištích odsouzených).

Pravdou je, že např. trestní oddělení Okresního soudu v Českých Budějovicích bylo přemístěno do budovy Krajského soudu v témže městě, která je bezprostředně napojena na budovu věznice právě s argumentem šetření peněz při eskortách obviněných či odsouzených do soudní budovy. Avšak zcela jistě by docházelo k úspoře času, financí i jiných prostředků pro státní orgány (soudy, policii apod., neboť by se řada odsouzených nemusela eskortovat sem a zpět v rámci jakýchkoliv šetření, soudních líčení apod.), např. za 1. pololetí 2009 ve Vazební věznici v Českých Budějovicích eskortami přibýlo 531 osob a ubylo 773 osob. Přehled o porovnání 1.pololetí z roku 2008 a 2009 je uveden v příloze č. 2 této práce.

Je rovněž pravda, že počty eskortovaných osob meziročně stoupají, soudní jednání bývají několikrát odročována, více odsouzených odjíždí k výkonu trestu do určených věznic. Stav se nelepší i když jsou dodržována opatření k ekonomičnosti eskort a důsledně je dodržován metodický list ŘOVVaT č. 1/2008. V 1. pololetí roku bylo nutno v několika případech odložit odjezd odsouzených z kapacitních důvodů

eskortního autobusu, v několika případech pak byli odsouzení eskortováni současně dalším eskortním vozidlem. Z dlouhodobých grafů je zřejmé, že v počtech osob, přemísťovaných dálkovými eskortami se rok 2009 dostane až na úroveň roku 1999, u osob eskortami dodaných na stejnou úroveň téhož roku. Přehled je uveden v příloze č. 3. Odsouzení by mohli vykonávat řadu prací pro Jihočeský kraj a tím nepřímo odčinit následky své trestné činnosti páchané v této oblasti. Pochopitelně se nevylučuje i spolupráce se soukromými firmami případně i vlastní výroby.

4.2. Současný stav

Volba a způsob naplňování cíle programu zacházení je vedle chování, jednání, postojů ke spáchanému trestnému činu a výkonu trestu jednou z rozhodujících skutečností při zařazování odsouzeného do některé ze tří prostupných skupin vnitřní diference.

Do první prostupné skupiny vnitřní diference se zařazují odsouzení, kteří převážně aktivně plní program zacházení i své další povinnosti a chovají se a jednají v souladu s vnitřním řádem.

Do druhé prostupné skupiny vnitřní diference se zařazují odsouzení s nejasným a kolísavým postojem a přístupem k programu zacházení a ke svým povinnostem.

Do třetí prostupné skupiny vnitřní diference se zařazují odsouzení, kteří převážně:

- program zacházení neplní nebo jej odmítají
- neplní své povinnosti
- chovají se a jednají v rozporu s vnitřním řádem

Prostupné skupiny vnitřní diferenciacie tvoří ucelený systém pozitivní motivace odsouzených. Ve vnitřním řádu se stanoví podrobnější podmínky vnitřní diferenciacie tak, aby odsouzený mohl být během výkonu trestu na základě změn v přístupu, plnění programu zacházení, plnění povinností a chování v souladu, či nesouladu s vnitřním řádem postupně zařazován do jednotlivých skupin.

O zařazení a o změně odsouzeného do prostupné skupiny vnitřní diferenciacie rozhoduje ředitel věznice nebo jeho zástupce na základě doporučení zaměstnanců, zpravidla při hodnocení programu zacházení.¹⁴⁾

4.3. Perspektivy

Z hlediska perspektivy bude především nutné zpracovat vlastní návrh kritérií pro klasifikaci odsouzených a provést jeho ověření. Součástí ověřování by měly být také adekvátní diferencované programy pro jednotlivé kategorie odsouzených. Ověřování klasifikace i diferenciacie by mělo probíhat v předem vytypovaných ústavech, které by byly základem pro budoucí profilaci vězeňských zařízení. Nezbytnou součástí této etapy experimentování bude i příprava kvalifikovaného vězeňského personálu, který bude schopen pracovat s „otevřenými“ klasifikačními kritérii a bude samostatný a konstruktivní při uplatňování diferencovaných metod a postupů penitenciárního zacházení. Organizační a ekonomické podmínky bude nutno zvažovat při budování diagnostického centra či diagnostických středisek (např. ve věznicích, event. ve

¹⁴ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 243/2006 Sb.

výkonech vazby), kde budou zpracovávány – kvalifikovaným týmem odborníků – návrhy na rozmístování odsouzených. V této souvislosti se bude měnit zčásti i obsahová náplň nástupních oddělení.

5. Diferenciace zacházení s odsouzenými

Zacházení s odsouzenými je velice důležitou součástí výkonu trestu odnětí svobody. Základní podmínkou zacházení s odsouzenými je kvalitní pečlivá příprava této činnosti. Nejprve se nutně zpracovat psychologicko sociální stav, v němž se každý odsouzený nachází v době svého nástupu do výkonu trestu odnětí svobody. To se děje ve spolupráci lékaře, psychologa, speciálního pedagoga, sociálního pracovníka a popřípadě i duchovního.¹⁵⁾

Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. „Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzenými směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení“¹⁶⁾

¹⁵ Hála, J. : Teorie a praxe vězeňství II. Optimalizace výkonu trestu odnětí svobody. České Budějovice. JU, Zdravotně sociální fakulta Č. Budějovice, 1999, str.13

¹⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou. Praha. Linde a.s., 2001, str. 835-836

Vězeňství chápeme jako systém sociálních služeb „sui generis“. Účinnost těchto služeb závisí na motivaci odsouzených a jejich využití. Odsouzenému je nabídnut výběr z programů zacházení, z nichž si volí ten, jenž mu nejvíc vyhovuje. V případě, že si odsouzený žádný program nevybere (nechce tudíž spolupracovat), je mu určen program základní. Mezi nejdůležitější součásti programů zacházení patří: **vzdělávací programy, volnočasové aktivity, práce a pracovní terapie a terapeutické programy.**

Programům zacházení musí být věnována zvláštní pozornost. Společným cílem všech programů zacházení je příprava odsouzeného na život na svobodě. Programy zacházení jsou individuálně zpracované pro všechny odsouzené. Před stanovením konkrétního programu zacházení je zpracována pedagogická, psychologická, sociální a zdravotní charakteristika odsouzeného.

5.1. Vzdělávací programy

Návrat člověka po odpykání trestu odnětí svobody do společnosti je návratem do reality se zvýšeným rizikem dalšího osobního selhání a recidivy trestné činnosti. „Signifikantní snížení recidivy trestné činnosti a s ní spojené návratnosti do vězení

vysoce koreluje s tím, zda se propuštěnému člověku podaří rychle se neintegrovat zejména profesně.¹⁷⁾

Ve výchovně-vzdělávacím procesu je třeba vězňům umožnit:

- dokončení docházky do základní nebo zvláštní školy
- vyučení ve vybraném oboru
- zaučení se ve vybraném oboru
- studium na střední škole
- navštěvování kursů pro zvýšení nebo rozšíření kvalifikace
- navštěvování rekvalifikačních kurzů¹⁸⁾

V našem vězeňství je realizováno vzdělávání jednak profesní a jednak všeobecné. **Profesnímu vzdělávání** je věnována značná pozornost a to jak po stránce

¹⁷ Hála, J.: Teorie a praxe vězeňství II. Optimalizace výkonu trestu odnětí svobody. České Budějovice. JU, Zdravotně sociální fakulta Č.Budějovice, 1999, str. 23

¹⁸ Netík, K. a kol.: Koncepce rozvoje vězeňství v ČR. Obnovené vydání. Příloha časopisu České vězeňství, 1998, číslo 1, str.46

materiální, tak po stránce intelektuální. Vedle něj je v českém vězeňství realizováno i **všeobecné vzdělávání**.

5.2. Volnočasové aktivity

Důležitou součástí programů zacházení je vyplnění volného času odsouzeného. Jestliže je odsouzený zaměstnán, začíná jeho volný čas příchodem ze zaměstnání do ubytovacího prostoru a končí večerkou. U nepracujících odsouzených lze hovořit o volném čase prakticky celý den, s výjimkou osmi hodin stanovených ke spánku. Z hlediska popularity je na prvním místě pasivní sledování televizního vysílání, případně sledování DVD či videa. To je dáno jednak nedostatkem motivace, stejně jako neznalostí a nedovedností. Získávání motivace, znalostí a dovedností jsou elementární úkoly programů zacházení v oblasti volného času.¹⁹⁾

Zacházení s odsouzenými v průběhu jejich volného času sleduje dále několik cílů. Mezi nejdůležitější patří udržení tělesného a duševního zdraví odsouzených, dále přispění k bezporuchovému výkonu trestu odnětí svobody, regeneraci sil vynakládaných při pracovní činnosti, příp. pravidelné odčerpání přebytečné energie sportovní či jinou

¹⁹ Netík, K. a kol.: Koncepce rozvoje vězeňství v ČR. Obnovené vydání. Příloha časopisu České vězeňství, 1998, číslo 1, str.47

činností u nepracujících odsouzených, zábavu odsouzených a překonání spotřebitelských návyků trávení volného času po propuštění na svobodu²⁰).

Další z hlediska popularity jsou sportovní aktivity (zejména kopaná a posilování). Oblíbené jsou i zájmové kroužky (hudební, literární, výtvarný apod.). V prostorách věznic jsou také pro odsouzené připravovány besedy, přednášky, koncerty aj. V některých věznicích jsou programy zacházení realizovány mimo budovu věznice jako např. návštěva sportovního utkání, divadla, kina, hradu apod.

5.3. Práce a pracovní terapie

Zaměstnávání vězňů je důležitou součástí programů zacházení a zároveň přispívá k chodu vězeňských zařízení. Odsouzení mohou být zařazeni do pracovního procesu, s přihlédnutím k jejich tělesným a duševním schopnostem určeným lékařem. Pracovní podmínky jsou stanoveny Zákoníkem práce. Mzdy se řídí platnými normami. Metody organizace práce odsouzených se v rámci možností co nejvíce podobají metodám běžným ve společnosti, aby se zvyšovala schopnost vězně vydělávat si na živobytí po propuštění. Práce může být přínosem pro formování osobnosti člověka a pro jeho plnohodnotný život ve společnosti. Vždyť jak už přísloví praví: „Bez práce nejsou koláče” nebo „Práce šlechtí”.

²⁰ Hála, J. : Teorie a praxe vězeňství II. Optimalizace výkonu trestu odnětí svobody. České Budějovice. JU, Zdravotně sociální fakulta Č. Budějovice, 1999, str. 39-42

Práce (pracovní programy) má pro odsouzené tyto aspekty:

- v ideálním případě odsouzený získá specifické dovednosti, které na svobodě uplatní,
- i v případě, že jde o práci jednotvárnou a dovednosti na svobodě jsou nepoužitelné, učí se odsouzení, že vynaložené úsilí přináší později radost a užitek. K vytvoření a posilování tohoto pravidla je třeba zajistit, aby disponovali určitou, pro ně smysluplnou, finanční částkou a mohli si život viditelně zpříjemňovat,
- s výplatou musí nakládat podobně jako na svobodě. Proto povinně hradí výživné, náklady na výkon trestu odnětí svobody, dluhy a zbývající částka jim zůstává jako kapesné.

Práce představuje pro odsouzeného východisko z jinak velice jednotvárného průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Pravidelné každodenní docházení do zaměstnání, utváří v odsouzeném vztah k práci vůbec, což se může pozitivně projevit po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Odsouzený si navykne na práci, na denní harmonogram, ve kterém nechybí zaměstnání. Zároveň vede k zahánění nouze, zahání nudu a chrání před konáním nepravostí, tedy před opětovným pácháním trestné činnosti.

5.4. Terapeutické programy

Tréninkové terapeutické programy zahrnují širokou škálu technik od režimového přístupu přes speciální výcvik, poradenství k intervenci v krizi a skupinové a individuální psychoterapie. Je třeba vytvářet specializované programy orientované na získání sociálních dovedností nutných k životu na svobodě, na řešení modelových konfliktních situací, na řešení aktuálních sociálních a psychických problémů odsouzených a na změnu chování, event. osobnosti u jedinců trpících psychickými

poruchami. Specifické kombinované programy je třeba vytvářet pro skupiny odsouzených s asociální poruchou osobnosti (psychopaty), s návykovým chováním (alkoholici, toxikomani), s nebezpečným agresivním chováním, pro sexuální devianty a nepochybně též i pro mentálně retardované.

6. Personál

Zásadní změny československého vězeňství jsou v plném rozsahu závislé na postoji vězeňského personálu k těmto změnám. Dlouholeté stereotypy vojenskobezpečnostního systému nelze odstranit jednorázově novými administrativními předpisy a nařízeními. Vztahy mezi příslušníky a odsouzenými mají hluboké kořeny a je otázkou času, kdy dospějí do zcela nové atmosféry. První vstřícné kroky na této cestě musejí však učinit pracovníci vězeňství. Ti musí v první řadě pochopit význam a smysl pojmu „humanizace vězeňství“ a ztotožnit se s jeho praktickou realizací. Zároveň musejí být pro tuto činnost motivováni a přesvědčeni o její správnosti. Teprve potom mohou být tou pozitivní silou, která uvede do chodu konkrétní přeměny a dá všemu pevný řád.

6.1. Prameny a východiska

V době, kdy československé vězeňství více méně stagnovalo (v podmínkách totalitního režimu), probíhal ve světě cílevědomý program směřující k humanizaci vězeňských systémů. Byla zpracována řada studií, materiálů a konceptů. Toto vše je obsaženo zejména ve Standardních minimálních pravidlech pro zacházení s vězni, v Evropských vězeňských pravidlech a v Kodexu chování úředních osob. V obecné rovině se pracovníkům vězeňství ukládá:

- soustavné plnění povinností uložených zákonem a ochrana všech osob před protiprávními akty v souladu s odpovědností nezbytnou pro jejich profesi

- respektování a ochrana lidské důstojnosti, ochrana lidských práv
- uchovávání v tajnosti všech údajů důvěrného rázu
- nezneužívání postavení k jednání
- zabezpečení plné ochrany zdraví u osob
- nepodléhání korupci zabraňování jí
- udržování rovnováhy mezi nezbytnou vnitřní kázní ve věznicích
- dodržování základních lidských práv

Evropská vězeňská pravidla konkretizují základní principy a doporučení pro činnost vězeňských správ a jednotlivých pracovníků vězeňství. Důraz je kladen zejména na lidskou důstojnost, na ochotu vězeňské služby jednat účinně (avšak humánním způsobem), na rozvíjení trestní politiky a na vypracování realistických kritérií, jež by vedly k objektivnímu hodnocení dosažených výsledků.

Realizace cílů jednotlivých dílčích úkolů je spojena s konstruktivními personálními vztahy. Jde o stanovení minimálních norem týkajících se činností všech kategorií pracovníků, a to jak v oblasti řízení, tak vlastního vězeňského režimu.

6.2. Úkoly a perspektivy

Z hlediska perspektivy vězeňství bude mít výchova a vzdělávání pracovníků prioritní význam. Opravdu skutečné změny v humanizaci vězeňství může uskutečňovat pouze odborně připravený personál. Nová koncepce vzdělávání by měla respektovat všechna doporučení Evropských vězeňských pravidel, která se týkají výběru a přípravy pracovníků vězeňství. Již od výběru uchazečů se odvíjí příští kvalita vězeňského

personálu. Důležitým krokem je zpracování kritérií pro výběr. Každý uchazeč se musí podrobit psychologickému vyšetření, zdravotní prohlídce a musí mít požadovanou klasifikaci. Důraz při výběru by měl být položen i na osobní předpoklady pro práci s lidmi, na motivaci profesionálního růstu, na odpovědnost a samostatnost. Zvyšování odbornosti v průběhu profesionální cesty by mělo být zajišťováno kurzy pro jednotlivé skupiny pracovníků (řídící pracovníci, výchovný personál, specialisté apod.). V tomto směru lze využívat spolupráce se školstvím tak, aby nové poznatky speciálních oborů mohly najít své uplatnění i ve vězeňství. Spolupráce pracovníků vězeňství s civilní odbornou veřejností a dobrovolnými občanskými pracovníky nejen zprůhlední naše vězeňství, ale i otevře možnosti společenské kooperace s cílem kvalifikované a programové sociální služby. Je taktéž nutné, aby samotní vězeňští pracovníci se snažili o důstojnou reprezentaci na veřejnosti a aby svoji práci vykonávali kvalifikovaně a v mezích zákona.

7. Východiska dalšího rozvoje vězeňství v penitenciární oblasti po roce 2009 v evropském kontextu

K naplnění filosofie výkonu trestu odnětí svobody, Základního programového prohlášení a Základních principů si české vězeňství pro příští léta stanovuje tyto cíle:

- K objektivnějšímu posuzování a efektivnější eliminaci rizik, představovaných jednotlivými vězněnými osobami, koncipovat a realizovat nově diagnostikování, klasifikaci a umísťování vězněných osob; přitom akceptovat principy založené na metodě hodnocení rizik a potřeb.
- Činit kroky k dalšímu zintenzivnění spolupráce s Probační a mediační službou České republiky.

- Zjednodušit strukturu vězeňských řízení, přičemž základ této struktury budou tvořit pouze tři typy věznic, a to věznice pro výkon trestu odnětí svobody s dozorem, věznice pro výkon trestu odnětí svobody s ostrahou a vazební věznice.
- Na základě zkušeností z rozvinutých vězeňských systémů zvýšit zásadně účast odborných diagnostických pracovišť vězeňské služby při zařazování a přeřazování odsouzených do typů věznic.
- Doporučit výstavbu nové věznice v Jihočeském kraji.
- Zpracovat a realizovat strategii zaměstnávání vězňených osob směřující k rozšíření možností zaměstnávání, přitom počítat též se zaměstnáváním během výkonu vazby.²¹⁾

8. Závěr

Evropské vězeňství prochází časem změn. Mění se přístupy penologické, přehodnocovány jsou otázky bezpečnosti. Na tyto a další změny reaguje i vězeňství české. Účinnost trestu lze vymezit poměrem minimální intenzity sankce k maximálnímu naplnění její funkce. Trest zůstává trestem jen tehdy, obsahuje-li sankci, avšak jde také o požadavek zamezit prizonizaci a naplnit funkci trestu. Trestu náleží funkce

²¹ Koncepce rozvoje Českého vězeňství do roku 2015, Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství, tiskárna Věznice Praha-Pankrác, 2005, str.9

vyrovnávací, která spočívá v tom, že újma způsobená pachateli může na straně jedné emočně uspokojit poškozeného, na straně druhé může vést k náhradě způsobené škody.

Progresivnější než vyrovnávací funkce je v případě ochrany společnosti před deviantním chováním, funkce trestu regulativní, spočívající v regulaci rizik směřující k recidivě trestné činnosti. Naplňování regulativní funkce trestu nemá mnoho společného s koncepcemi nápravné výchovy. České vězeňství zohledňuje i přístupy neintegrační. U laické veřejnosti převládá názor, že trest by měl mít především represivní charakter. Proto filosofie trestu musí být předmětem diskuzí v souvislosti s vývojem a vzdělaností společnosti. Pouze odplatou nelze účinně chránit společnost před nebezpečným chováním, a to z jednoduchého důvodu; každý trest odnětí svobody má svůj konec.²²⁾

²² Koncepce rozvoje Českého vězeňství do roku 2015, Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství, tiskárna Věznice Praha-Pankrác, 2005, str.8

9. Seznam použité literatury

1. Evropská vězeňská pravidla. Příloha k časopisu České vězeňství č. 1/2006.
2. Hála, J.: Teorie a praxe vězeňství I. Prevence mimořádných událostí. České Budějovice. JU, Zdravotně sociální fakulta Č. Budějovice, 1996.
3. Hála, J.: Teorie a praxe vězeňství II. Optimalizace výkonu trestu odnětí svobody. České Budějovice. JU, Zdravotně sociální fakulta Č. Budějovice, 1999.
4. Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou. Praha. Linde a.s., 2001.
5. Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015. Vězeňská služba ČR. Tiskárna Věznice Praha-Pankrác, 2005.
6. Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné. (Obecná část). II. vydání. Brno. MU Brno, 1996.
7. Netík, K. a kol.: Koncepce rozvoje vězeňství v ČR. Obnovené vydání. Příloha časopisu České vězeňství, 1998.
8. Netík, K. a kol.: Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie. Praha. C. H. Beck, 1997.
9. Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 3. přepracované vydání. Praha. Kodex, 1997.
10. Sbírka nařízení generálního ředitele vězeňské služby České republiky, Nařízení zákonů, ve znění pozdějších předpisů. 2006.
11. Vyhláška Ministra spravedlnosti č. 345/1999 Sb., Zajišťování práv odsouzených a jejich sociálního postavení. 1999.

12. Vyhláška Ministra spravedlnosti č. 243/2006 Sb. Řád výkonu trestu odnětí svobody. 2006.

13. Zákon č. 20/1966 Sb., o péči a zdraví lidu ve znění pozdějších předpisů. 1966.

14. Zákon č. 48/1997 sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. 1997.

15. Zákon č. 555/1992 sb. o Vězeňské službě a justiční stráží ČR. 1992.

10. Přílohy

1. Přehled věznic a vazebních věznic k 1. 9. 2009

Celkový počet listů v této příloze : 1

Pramen : Vazební věznice České Budějovice

Vztah ke kapitole 4.1

2. Přemístění a dodání eskortami v 1. pololetí roku 2008 a 2009

Celkový počet listů v této příloze : 1

Pramen : Vazební věznice České Budějovice

Vztah ke kapitole 4.1

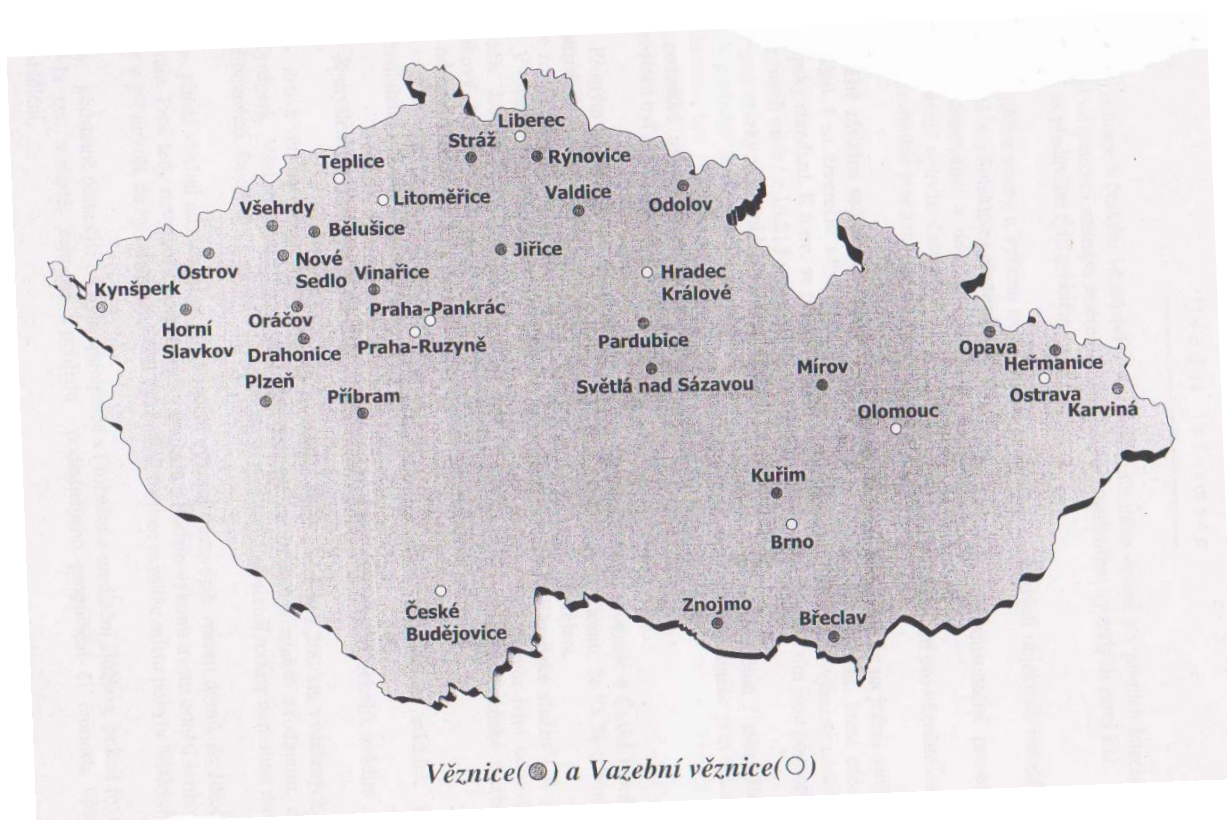
3. Stavy vězňených osob od roku 1996 s výhledem do roku 2009

Celkový počet listů : 1

Pramen : Vazební věznice České Budějovice

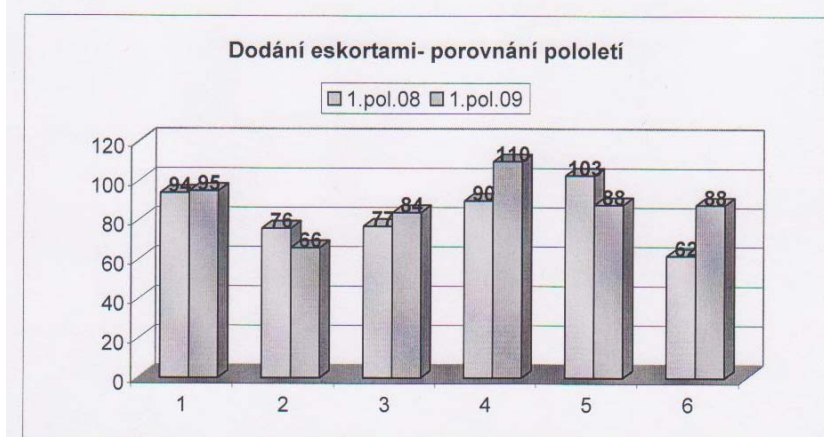
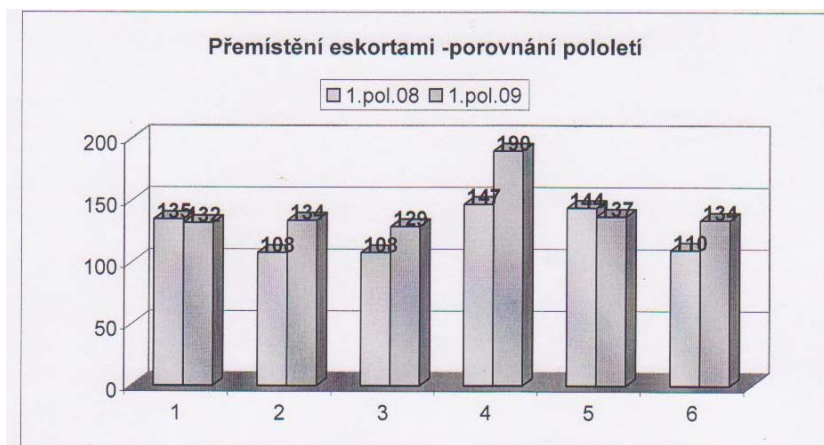
Vztah ke kapitole 4.1

10.1. Příloha č. 1

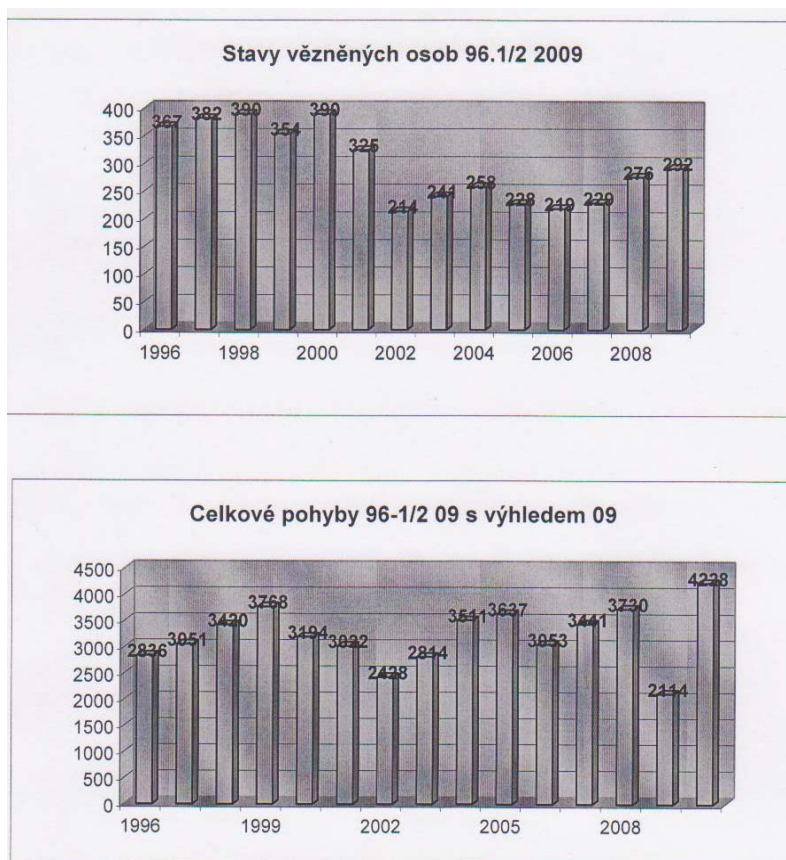

OD 1. 7. 2009 je v České Republice 36 vazebních věznic a věznic a věznic. V tabulce chybí věznice Rapotice – dosud pobočka Vazební věznice a ústavu pro výkon zabezpečovací detence v Brně, jež se k tomuto termínu osamostatnila.

10.2. Příloha č. 2

10.3. Příloha č. 3

V grafické části jsou statistické přehledy jednak dlouhodobé (od roku 1996), jednak porovnání pololetí roků 2008 a 2009 v některých ukazatelích. Všechny počty jsou uváděny v jednotkách. Jsou zde uvedeny stavy a pohyby vězňených osob ve Vazební věznici v Českých Budějovicích.

11. ABSTRAKT

KOUBEK, V. Výkon trestu odnětí svobody po roce 1989 : bakalářská práce. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2010. 43 s. Vedoucí bakalářské práce JUDr. Soňa Fišerová.

Klíčová slova: věznice, trest, odsouzení, analýza, východiska.

Práce v úvodu analyzuje stav vězeňství do roku 1989. Zabývá se rovněž základními východisky rozvoje vězeňství po roce 1989. Zejména se jedná o decentralizaci, demilitarizaci a humanizaci vězeňství. Nemalou roli hraje i filosofie trestu a její pojetí v soudobých společenských podmínkách. Trendy ve vývoji vězeňských systémů vyžadují i moderní architektonické řešení věznic. Většinu věznic na území České republiky tvoří starší objekty postavené před desítkami let. Evropská vězeňská pravidla stanovují pouze obecné principy klasifikace odsouzených. Současná finanční situace státu nedovoluje masivní investiční výdaje na to, aby se materiální podmínky ve věznicích zlepšovaly. V našich podmínkách není vyřešen účinný systém klasifikace odsouzených. Východiska dalšího rozvoje vězeňství po roce 2009 jsou naznačena v Konceptu rozvoje Českého vězeňství do roku 2015.

12. ABSTRACT

KOUBEK, V. Execution of a punishment after 1989 : Bachelor's Thesis. Ceske Budejovice : The College of European and Regional Studies, o. p. s., 2010 43 p. The supervisor of the Bachelor's Thesis is JUDr. Sona Fiserova

Key words : penitentiary, punishment, conviction, analysis, starting points

In the introduction, the Bachelor's Thesis analyzes the condition of the penal system before 1989. The Thesis deals with the basic starting points of the penal system development after 1989 as well. This concerns, in particular, decentralisation, demilitarisation and humanisation of the penal system. A significant role is played by the philosophy of punishment and its concept in the context of the contemporary society. The trends occurring in the development of penal systems require new architectural designs of penitentiaries as well. Most penitentiaries in the territory of the Czech republic are located in outdated premises built dozens of years ago. The European penal rules define only the general principles, on which the classification of convicts is based. The current financial circumstances of the Czech state do not allow to make a high investment in the improvement of the material conditions in the penitentiaries. The current state does not provide for an effective system of the classification of convicts. The starting points of the penal system development following 2009 are outlined in the Concept of the Czech Penal System Development up to 2015.